

Literatura Universal

La matèria de Literatura Universal continua el traçat seguit per a l'educació literària en l'etapa anterior, al temps que complementa l'abordada en Llengua Catalana i Literatura i en Llengua Castellana i Literatura de batxillerat. Constitueix un espai privilegiat per al desenvolupament de les dues modalitats de lectura literària estudiades al llarg de tota l'escolarització —la lectura guiada i la lectura autònoma— afavorint la confluència dels seus corpus respectius i de les seves formes de gaudi. D'aquesta manera, adolescents i joves s'allunyen a poc a poc de la mera lectura identificativa i argumental d'obres properes al seu àmbit d'experiències, per accedir a obres complexes que reclamen habilitats d'interpretació més consolidades i que obren la mirada a altres marcs culturals.

La matèria permet apropiari un mapa de referències compartides —obres i autors del patrimoni universal; moviments estètics; gèneres i subgèneres; temes, tòpics, arquetips, símbols, etc. recurrents al llarg de la història—, alhora que convida al qüestionament crític d'un cànon que ha deixat fora gran part de les obres escrites per dones o per autores i autors no occidentals. L'ampliació dels imaginaris contribueix sens dubte a la cohesió social, l'educació intercultural i la coeducació. La lectura compartida i autònoma de clàssics de la literatura universal, la deliberació argumentada, el desenvolupament de processos d'indagació o les activitats d'apropiació i de recreació dels clàssics contribueixen així al desenvolupament del conjunt de les competències clau.

Aquesta matèria ha de contribuir a capacitar l'alumnat per fer una gestió eficaç de la informació en els processos de selecció, reelaboració i construcció de coneixement. L'enfocament que s'adopti ha de capacitar els estudiants per aplicar de forma integrada els sabers desenvolupats, ja sigui en la producció de textos que responguin a un format i una situació determinats o en el disseny d'una recerca o el desenvolupament de solucions a problemes aplicats en contextos diversos, etc. De la mateixa manera, la matèria ha de fer possible que, partint dels aprenentatges desenvolupats i de la capacitat d'argumentació, amb criteris lògics i ètics, l'alumnat adopti una posició convenientment justificada i prengui decisions coherents davant d'una problemàtica.

Les competències s'han de treballar a partir de situacions d'aprenentatge, en contextos reals o significatius, que convidin l'alumnat a la reflexió, la col·laboració i l'acció.

L'assoliment de les competències específiques constitueix la base per a l'avaluació competencial de l'alumnat i es valorarà a través dels criteris d'avaluació. No hi ha una vinculació unívoca i directa entre criteris d'avaluació i sabers. Les competències específiques s'avaluaran mitjançant la posada en acció de diferents sabers, en diferents situacions, proporcionant la flexibilitat necessària per establir connexions entre si. En un enfocament competencial, els criteris d'avaluació i els sabers es vertebren al voltant de les competències específiques.

En coherència amb tot l'anterior, són cinc les competències específiques que vertebren el currículum de Literatura Universal i que giren al voltant dels eixos que s'expliciten a continuació. En primer lloc, el desenvolupament d'habilitats d'interpretació de clàssics de la literatura universal que tinguin en compte les relacions internes dels elements constructius de l'obra amb el sentit d'aquesta obra, i la vinculació de l'obra amb el context de producció i el seu lloc en la tradició literària. En segon lloc, la lectura comparada d'obres de diferents èpoques, contextos, gèneres i llenguatges artístics que permetin constatar l'existència d'universals temàtics i vies formals recurrents al llarg de la història i reconèixer-ne semblances i diferències. En tercer lloc, el desenvolupament d'estratègies de lectura autònoma que aprofitin els mapes de referència i les formes de lectura propis de la lectura guiada. En quart lloc, l'apropiació d'un marc de referències compartides i d'un mapa cultural que permeti contextualitzar les futures experiències literàries i artístiques a les quals l'alumnat té accés. Finalment, la participació en el debat cultural al voltant del cànon literari i

la necessitat d'incorporar altres obres i altres lectures que reflecteixin la diversitat de mirades sobre el món i la importància de la literatura en la construcció d'imaginariis.

Els criteris d'avaluació, vinculats directament a les competències específiques, expliciten l'avaluació de les capacitats i dels sabers que cal desenvolupar, mesuren el grau de desenvolupament d'aquestes competències i concreten els aprenentatges que volem identificar en l'alumnat i la manera de fer-ho. El professorat ha de contextualitzar i flexibilitzar aquests criteris d'acord amb les circumstàncies de la seva activitat. El seu caràcter és marcadament competencial i els converteix en avaluadors no només de continguts teòrics, sinó també de les destreses i actituds que l'alumnat ha d'adquirir per desenvolupar-se en una societat que demana esperit crític. Atenen els coneixements, les destreses i les actituds relatius a la interpretació de textos literaris, la formulació de judicis de valor argumentats sobre les obres i la conformació d'un mapa cultural que en permeti la inscripció en el context sociohistòric, literari i cultural. Tot plegat, reclama la diversificació d'instruments i eines d'avaluació al servei del diagnòstic i la millora de les habilitats vinculades a la recepció, la producció i la interacció oral i escrita, i als processos de recerca i al desenvolupament del pensament crític.

Atès que la trobada entre textos i lectors constitueix el nucli central de la matèria, els sabers s'organitzen entorn de dos blocs vinculats, respectivament, a la lectura guiada i a la lectura autònoma de clàssics de la literatura universal. El corpus és, per tant, coincident, si bé es desenvolupen estratègies diferenciades per a totes dues modalitats de lectura. Pel que fa a la selecció de textos, s'aposta per un corpus obert que combina l'eix temàtic amb el de gènere, convidant els docents a configurar itineraris al voltant d'una obra que serà objecte de lectura guiada i compartida a l'aula. Organitzada al voltant de quatre fils temàtics —el jo, els altres, el món i la natura, cadascun dels quals es vincula preferentment a un gènere o subgènere literari—, aquesta estructura no té pretensions ni de limitar ni d'esgotar les possibilitats de construcció d'itineraris; no constitueix un catàleg de prescripcions juxtaposades. El seu objectiu és facilitar al professorat la construcció d'itineraris de progrés adaptats a la diversitat i a les necessitats de l'alumnat.

Per tant, en cap cas no es pretén que al llarg del curs s'esgotin totes les possibilitats que comporta la proposta, sinó que cada docent seleccioni un nombre determinat d'obres i esculli un focus que permeti vincular-les a altres obres d'altres contextos culturals o motlles genèrics, per procedir posteriorment a la lectura comparada d'unes i altres. Les obres han de permetre una aproximació a diferents moments, contextos de producció i recepció, conflictes, arquetips literaris, vies formals, formes d'expressió, etc., i també a la lectura comparada de textos clàssics i contemporanis, nacionals i estrangers, literaris i no literaris (historiogràfics, de crítica literària o d'altres codis artístics, inclosa la ficció audiovisual i digital contemporània).

Privilegiar l'enfocament temàtic no ha de comportar, en cap cas, prescindir de la contextualització històrica de les obres i de la reconstrucció de la seva gènesi artística i de la seva empremta en el llegat posterior, ni relegar a un segon pla els valors formals i específicament literaris dels textos. De fet, la proposta amalgama els grans temes de la literatura amb les diferents formes i gèneres en què s'han concretat en cada obra i moment històric. L'eix temàtic ofereix una base que permet travessar èpoques i contextos culturals, establir relacions entre el present i el passat i entre literatures diverses, i connectar amb qüestions que han preocupat la humanitat al llarg dels segles i sobre les quals encara avui es pregunten adolescents i joves.

Per tot això, en cada un dels blocs temàtics hi ha descriptors que permeten traçar itineraris més concrets, en els quals l'obra triada anirà acompanyada d'un conjunt de textos que en permetin la inserció en el context historicocultural de producció i la tradició literària anterior i posterior, i l'accés a la història de les seves interpretacions i a l'horitzó actual de recepció, tant en el pla de les idees com de les formes artístiques.

Competències específiques

Competència 1

Llegir, interpretar i valorar clàssics de la literatura universal atenent tant les relacions internes dels elements constitutius del gènere i les seves funcions en les obres, com les relacions externes de les obres amb el seu context de producció i la seva inscripció en la tradició cultural, per eixamplar les possibilitats de gaudi de la literatura.

Criteris d'avaluació

1.1 Explicar i argumentar la interpretació de les obres llegides a partir de l'anàlisi de les relacions internes dels seus elements constitutius amb el sentit de l'obra i de les relacions externes del text amb el context sociohistòric i amb la tradició literària, utilitzant un metallenguatge específic i incorporant judicis de valor vinculats a l'apreciació estètica de les obres.

Aquesta competència té la funció de desenvolupar habilitats d'interpretació que permetin l'accés a obres rellevants del patrimoni literari universal. Aquestes habilitats permetran la verbalització d'un judici de valor fonamentat sobre les lectures, basat en la seva apreciació estètica, i ajudaran a construir un mapa cultural que conjugui els horitzons nacionals amb els europeus i els universals, i les obres literàries amb altres manifestacions artístiques. Es tracta d'aconseguir un gaudi conscient i elaborat de la lectura.

No es pretén emprendre una història de la literatura de pretensions enciclopèdiques, sinó seleccionar un nombre reduït d'obres que seran objecte de lectura guiada i compartida a l'aula, i que aniran acompanyades d'un conjunt de textos que permetran tant la seva contextualització històrica i cultural com la seva inscripció en la tradició literària, l'accés a la història de les seves interpretacions i el diàleg amb altres formes artístiques clàssiques i contemporànies. Cada itinerari combinarà, per tant, obres de diferents gèneres literaris, períodes històrics i contextos culturals en funció de l'eix triat com a fil conductor, i de les quals se seleccionaran fragments significatius. Es tracta, finalment, d'acompanyar la lectura a l'aula d'algunes obres rellevants del patrimoni literari universal, seleccionades per la seva rellevància en mostrar elements de la construcció i del funcionament de la literatura i de les relacions que estableixen amb altres textos i amb els valors ideològics i estètics del seu context de producció, i per la seva capacitat d'il·luminar i explicar el nostre present.

Competència 2

Llegir de manera autònoma clàssics de la literatura universal com a font de plaer i coneixement, compartir experiències de lectura i crear textos d'intenció literària, per construir la pròpia identitat lectora, gaudir de la dimensió social de la lectura i estimular la creació literària i artística.

Criteris d'avaluació

2.1 Elaborar una interpretació personal a partir de la lectura autònoma d'obres rellevants de la literatura universal, atenent aspectes temàtics, de gènere i subgènere, elements de l'estructura i l'estil, i valors ètics i estètics de les obres, i establint vincles argumentats amb altres obres i altres experiències artístiques i culturals.

2.2 Accedir a diverses manifestacions de la cultura literària en el marc d'un itinerari lector personal que enriqueixi, de manera conscient i sistemàtica, la identitat lectora pròpia, i compartir les experiències de lectura pròpies amb l'ajuda d'un metallenguatge específic.

2.3 Crear textos personals o col·lectius amb intenció literària i consciència d'estil, en diferents suports i amb l'ajuda d'altres llenguatges artístics i audiovisuals, a partir de la lectura d'obres o fragments significatius en què es facin servir les convencions formals dels diversos gèneres i estils literaris.

Desenvolupar aquesta competència implica avançar en la consolidació de l'autonomia i la construcció de la identitat lectora pròpia, essencial per a la pervivència de l'hàbit lector més enllà de la vida escolar, dedicant un temps periòdic i constant a la lectura individual, i assegurant moments de reflexió i conversa que permetin establir relacions entre els textos llegits. La confluència del corpus propi de la modalitat de lectura guiada amb el de la modalitat de lectura autònoma, constituït en tots dos casos pels clàssics de la literatura universal, propicia la provisió de mapes de referència que permeten la construcció d'itineraris de progrés. L'apropiació d'habilitats d'interpretació capaces de vèncer les resistències que plantegen les obres d'una certa complexitat afavoreix el desenvolupament de criteris de selecció, imprescindibles en la formació del lector literari autònom.

Aquesta competència contribueix a l'apropiació per part de l'alumnat d'un saber literari i cultural que permet establir relacions entre les lectures guiades i les autònomes, així com indagar sobre les obres llegides, mobilitzar la pròpia experiència lectora i cultural en la comprensió i la interpretació dels textos, i ubicar amb precisió els textos en el seu context de producció i en les formes culturals en les quals s'inscriuen. A més, afavoreix la reflexió autònoma sobre les funcions i els efectes de les diferents convencions a partir de les quals es construeixen les obres. Els i les docents poden animar l'alumnat a participar en tertúlies literàries, a fer ressenyes d'obres llegides, a escriure articles d'opinió al voltant de creacions artístiques, a participar en clubs de lectura i escriptura i a connectar-se en xarxa amb altres lectors, etc. D'aquesta manera, es convida igualment a construir els propis textos d'intenció literària partint de models, convencions, gèneres i estils, i a accedir a diverses manifestacions de la cultura literària.

Competència 3

Establir vincles entre obres de diferents èpoques, contextos, gèneres i llenguatges artístics, reconeixent semblances i diferències en funció dels respectius contextos de producció i de la interrelació entre literatura i societat, per constatar l'existència d'universals temàtics i de vies formals recurrents al llarg de la història de la cultura.

Criteris d'avaluació

3.1 Comparar dos textos literaris o un fragment literari i una obra artística argumentant oralment o per escrit els elements de semblança i contrast, tant pel que fa a aspectes temàtics i de contingut, com formals i expressius, atenent també els seus valors ètics i estètics.

3.2 Desenvolupar projectes de recerca que es concretin en una exposició oral, un assaig o una presentació multimodal i que mostrin la implicació i la resposta personal com a lector o lectora, al voltant d'una qüestió que estableixi vincles argumentats entre els clàssics de la literatura universal objecte de lectura guiada i altres textos i manifestacions artístiques d'ahir i d'avui, en funció de temes, tòpics, estructures, llenguatge, recursos expressius i valors ètics i estètics.

El coneixement dels imaginaris —tant dels seus elements simbòlics com de les vies formals en què l'ésser humà ha xifrat i comunicat la seva experiència elaborant artísticament al llarg de la història— constitueix una altra de les competències específiques pròpies de la matèria. Privilegiar l'eix temàtic en la construcció d'itineraris i obrir-los a la lectura intertextual té un indubtable interès antropològic i cultural i una enorme rendibilitat didàctica: permet constatar l'existència de tòpics, temes i motius que han perviscut malgrat l'esdevenir històric, i determinar-ne el diferent tractament en diferents èpoques i contextos, i contrastar què van representar les obres per a la comunitat contemporània de recepció i què representen per a un lector o lectora actual.

Tot això ens ajuda a entendre'ns com a individus que senten i pensen en uns esquemes heretats, deutors d'un llegat cultural en el qual la literatura té un paper determinant, i que ha anat descartant o consolidant formes i temes, fins al punt de depurar-los en uns motlles: els gèneres literaris. Es tracta d'entendre, finalment, la literatura com a manera de dir que es distancia del llenguatge quotidià, però que absorbeix i conforma la nostra constitució psicològica i social. Som éssers incapaços de pensar-nos al marge d'un sistema de símbols i experiències comunes i, en aquest aspecte, la literatura hi desenvolupa una funció essencial.

Competència 4

Consolidar un marc de referències compartides a partir del coneixement d'alguns trets dels principals moviments estètics i d'algunes de les obres literàries més rellevants del patrimoni universal per construir un mapa cultural en el qual inscriure les experiències literàries i culturals personals.

Criteris d'avaluació

4.1 Elaborar de manera individual o col·lectiva una exposició multimodal que situï els textos llegits al seu horitzó historicocultural, i que ofereixi una panoràmica de conjunt sobre moviments artístics i obres rellevants de la literatura universal.

La construcció d'imaginari, abans confiada a la literatura, descansa actualment sobre els productes de la ficció audiovisual. Amb això es reforcen els vincles generacionals, sovint efímers, mentre que es debiliten els vincles intergeneracionals, en absència de relats compartits. D'altra banda, la fragmentació i el vertigen propis de les formes de vida actual dificulten la mirada a les onades llargues de la història, de l'art i de la cultura, imprescindibles per traçar les relacions que estableixen unes obres i d'altres tant en el pla sincrònic com en el diacrònic. Al centre docent correspon, per tant, una doble tasca: d'una banda, la transmissió d'un patrimoni cultural que considerem valuós, aquest conjunt d'obres sobre les quals, en un moment determinat, descansa tota la cultura; de l'altra, la provisió d'uns mapes de referència, simples i rigorosos, àgils i precisos, en què es puguin inscriure les diferents experiències culturals a les quals cada persona va tenint accés, més enllà fins i tot dels anys d'escolarització.

Per això, encara que l'eix de selecció i d'organització dels textos no sigui el cronològic, l'ensenyament de la literatura no pot prescindir de la visió de conjunt de la història literària, ni ignorar l'especificitat formal del text literari, vinculada a les convencions artístiques del temps i a l'evolució dels gèneres literaris. Això no obstant, aquesta visió de conjunt no s'ha d'interpretar com un punt de partida del qual es desprenen, com a mers testimonis o exemples, els textos literaris, sinó com un punt d'arribada. Serà la lectura dels textos —la interpretació dels quals requerirà elements contextuais variats de tipus històric, artístic i cultural— la que afavorirà la construcció gradual i compartida d'un fris que permeti observar,

en un gran pla general, els grans moviments estètics i els elements de continuïtat i ruptura entre si, i el lloc que hi ocupen les obres més rellevants del patrimoni literari universal.

Competència 5

Participar en la construcció d'un cànon literari universal que integri la perspectiva d'experiència de les dones mitjançant la lectura d'obres d'escriptores i que superi els marcs de la cultura occidental per desenvolupar el pensament crític pel que fa a la construcció discursiva del món i els seus imaginaris.

Criteris d'avaluació

5.1 Realitzar un projecte de recerca sobre autores de rellevància, obres literàries de contextos no occidentals o qüestions temàtiques o formals que aportin una mirada diversa i crítica sobre la construcció d'imaginari que proposa la tradició literària.

5.2 Elaborar comentaris crítics de textos, orals o escrits, i participar en converses literàries sobre lectures en què s'incorpori la perspectiva de gènere i es posi en qüestió la mirada etnocèntrica pròpia del cànon occidental, i també qualsevol altre discurs predominant en la nostra societat que representi opressió sobre qualsevol minoria.

La sensibilitat contemporània i els estudis literaris recents coincideixen a assenyalar absències clamoroses en la construcció del cànon d'una literatura pretesament universal. Absents les dones, absents també les veus no occidentals, es fa inexcusable una reconstrucció del cànon que incorpori unes i altres al temps que indagui en les causes d'aquesta exclusió. Si la literatura és un agent determinant en la construcció dels imaginaris —la construcció social dels gèneres, la configuració d'un "nosaltres" davant "els altres", o el traçat de models sentimentals i amorosos—, l'educació literària ha d'incorporar habilitats de lectura, d'interpretació i de reapropiació de textos que desenvolupin una mirada distanciada i que afavoreixin la reflexió crítica sobre la construcció discursiva del món. Això permetrà reconèixer i descartar actituds inconscientment sexistes i etnocèntriques.

Amb aquesta finalitat, la selecció de les obres objecte de lectura compartida i acompanyada, i dels fragments que s'hi associen, han d'incorporar mostres representatives d'un patrimoni autènticament universal, amb presència de dones escriptores i obres no occidentals. El fil conductor d'algun d'aquests itineraris podria posar el focus precisament en aquests aspectes. La presentació d'un corpus de textos organitzats sobre el doble eix, temàtic i de gènere, pretén afavorir aquestes propostes.

Sabers

Els sabers, entesos com el conjunt de coneixements, destreses, valors i actituds, es formulen amb relació a contextos en què es pot desenvolupar l'aprenentatge competencial. Els i les docents poden incorporar contextos alternatius si ho consideren pertinent. Per tal de facilitar els aprenentatges i el desenvolupament de les competències específiques corresponents, el professorat pot valorar la possibilitat d'organitzar els sabers de la matèria, o de les diferents matèries coordinades en un àmbit, a partir de situacions.

Les situacions permeten programar el curs de qualsevol nivell, matèria o àmbit a partir d'una col·lecció o seqüència de reptes, contextos i circumstàncies del món real, dels quals deriven preguntes que cal contestar i que entrellacen els sabers, és a dir, els coneixements, les destreses, els valors i les actituds, amb les capacitats que sustenten l'enfocament competencial dels aprenentatges, la qual cosa modifica la planificació habitual d'adquisició

de sabers i competències basada en la lògica acadèmica pròpia de les àrees de coneixement o matèries, plasmada en la seqüència tradicional dels temes disciplinaris. Es pretén acostar-se a la lògica de l'aprenent per donar sentit als seus aprenentatges basant-se en la seqüència de contextos rellevants plasmats en les situacions.

Construcció guiada i compartida de la interpretació d'alguns clàssics de la literatura universal inscrits en itineraris temàtics que estableixin relacions intertextuals entre obres i fragments de diferents gèneres, èpoques, contextos culturals i codis artístics, com també amb els seus respectius contextos de producció, d'acord amb els eixos i les estratègies següents:

- Temes i formes de la literatura universal:
 - Dir el jo. Anàlisi, contrast i valoració de textos i obres literaris en què s'expressi el jo a partir de la poesia lírica, la literatura testimonial i biogràfica (diaris, cartes, memòries, autobiografies, autoficció, etc.) i la narrativa existencial, sobretot dels personatges en crisi.
 - Dialogar amb els altres. Anàlisi, contrast i valoració de textos i obres literaris en què s'expressi la relació amb els altres, davant la llei o el destí (la tragèdia), les convencions socials (el drama) i l'humor crític *versus* l'humor complaent (la comèdia).
 - Imaginar el món, observar el món, actuar en el món. Anàlisi, contrast i valoració de textos i obres literaris en què s'expressi la relació amb els altres centrats a imaginar el món, observar-lo i actuar-hi, mitjançant la narrativa de mons imaginats (mites i narrativa): mitologies; herois i heroïnes; viatges imaginaris; espais i criatures fantàstiques; utopies, distòpies, ciència-ficció. També mitjançant els mons observats (conte i novel·la): *Bildungsroman* o novel·la de formació; espais privats, espais públics; afectes íntims i llaços socials; desigualtats, discriminació, violències; guerra i revolució; migracions i identitats culturals; colonialisme i emancipació. I els mons d'evasió (relat breu i novel·la de gènere): la literatura d'aventures i la novel·la policíaca; la literatura de terror. Finalment, mitjançant l'art com a compromís (l'assaig): la literatura d'idees.
 - Indagació sobre l'ésser humà, els animals i la naturalesa a partir de les emocions que generen (admiració, esglai i denúncia) i del gènere en què apareixen (poesia, narrativa i assaig).
- Ús d'estratègies d'anàlisi, interpretació, recreació i valoració crítica per a la lectura compartida dels aspectes següents:
 - Construcció compartida de la interpretació de les obres a través de discussions o converses literàries.
 - Anàlisi dels elements constitutius del gènere literari i de la relació amb el sentit de l'obra, amb especial atenció als efectes en la recepció dels seus recursos expressius.
 - Utilització de la informació sociohistòrica, cultural i artística necessària per interpretar les obres i comprendre el lloc que ocupen en la tradició literària.
 - Establiment d'enllaços intertextuals entre obres i altres manifestacions artístiques segons temes, tòpics, estructures i llenguatges, tenint en compte els elements de continuïtat i ruptura.
 - Indagació entorn del funcionament de la literatura com a artefacte ideològic determinant en la construcció dels imaginaris socials, fent especial èmfasi en la perspectiva de gènere.
 - Expressió argumentada de la interpretació dels textos, integrant els diferents aspectes analitzats i atenent els seus valors culturals, ètics i estètics.

- Lectura expressiva, dramatització i recitació de textos literaris atenent els processos de comprensió i d'oralització implicats.
- Creació de textos d'intenció literària a partir de les obres llegides.

Lectura autònoma d'obres rellevants del patrimoni universal desenvolupant les estratègies següents:

- Selecció de les obres de manera autònoma i amb l'ajuda de recomanacions especialitzades.
- Participació en converses literàries i en intercanvis de recomanacions lectores en contextos presencial i digital.
- Utilització autònoma i freqüent de biblioteques. Accés a altres experiències culturals.
- Expressió argumentada dels gustos lectors personals, tot atenent la diversificació del corpus llegit.
- Expressió de l'experiència lectora utilitzant un metallenguatge específic i atenent aspectes temàtics, de gènere i subgènere, elements de l'estructura i de l'estil, i valors ètics i estètics de les obres.
- Mobilització de l'experiència personal, lectora i cultural per establir vincles entre l'obra llegida i aspectes de l'actualitat i altres manifestacions literàries o artístiques.
- Recomanació de les lectures en suports variats atenent aspectes temàtics, formals i intertextuals.